

Тищук М.В.

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТКАЦТВА

У статті розглянуто взаємозв'язок явищ соціокультурного середовища Правобережного Полісся зі становленням і розвитком феномену ткацтва на цих територіях. Розгляд його в часово-просторовому вимірі дозволив ретроспективно простежити вплив оточення на розвиток культури та технології ткацтва, а також чинники позитивного та негативного впливу в локальних виявах.

Ключові слова: соціокультурне середовище, Полісся, кераміка, ткацтво, льон, коноплі.

Зважаючи на те, що вплив суспільного оточення на розподіл праці та відносин всередині соціальних груп на рівні родоплемінних об'єднань вбачається досить масштабним, автор дійшла думки про цілеспрямований вплив оточення на розвиток діяльності окремої людини, її зайнятості. Окрім того, пізніший перехід до побутово-виробничих відносин у моногамній сім'ї (на рівні внутрішнього розподілу праці серед членів сім'ї) істотно диференціював види занять для підтримання її життєдіяльності та стійкості в умовах первіснообщинного ладу[1]. Усвідомлюючи, що вплив оточуючого людського середовища є визначальним фактором виникнення народних промислів і ремесел, автор поставила за мету виявити явище впливу соціуму на становлення феномену ткацтва.

Актуальність вивчення зазначеного питання зумовлена, перш за все, потребою ґрунтовно дослідити форми впливу оточення на розподіл праці всередині моногамної сім'ї та виконання щоденного, тижневого, сезонного та річного циклів робіт всередині таких об'єднань. Віднайти та виділити в цьому процесі виготовлення ниток як невід'ємної складової частини розподілу робіт, начала в'язання ниток, потім плетіння їх (за допомогою гачків, спиць), нарешті – виникнення ткацтва як феномену і діяльності людської спільноти.

Слід зауважити й те, що діяльність окремої людини, скоріше всього, спрямовувалася на задоволення її найперших життєвих потреб. Однією з них була постійна потреба в одязі з матеріалів (сировини) тваринного та рослинного походження. Заняття мисливством в структурі задоволення особистих життєвих потреб стало зменшуватися, отже, зменшилося надходження шкіри для одягу. Поступовий перехід до осілого способу життя поставив родоплемінні об'єднання перед необхідністю розвивати землеробство та вирощування рослин для покриття різноманітних життєвих потреб. Опосередковано це вплинуло на пошук і наступне вирощування тих рослин, які здатні давати волокно, зокрема луб'яне.

Виготовлення одягу з сировини рослинного, як і тваринного походження набувало все більшого значення у зв'язку переходом до осілого способу життя, розвитку землеробства та скотарства[2]. Мова йде про вирощування конопель, пізніше льону та отримання вовни, саме з них виготовляли тканину завдяки перпендикулярному переплетенню ниток.

Початок виготовлення тканини відносять до доби неоліту[3], який став особливим етапом в історії України та людства в цілому. Прийнято вважати, що саме в ньому почався перехід до відтворювальних форм господарської діяльності, одним з найпереконливіших доказів цього стало виготовлення керамічних виробів. Від середини VII тис. до н. е. бере свій початок керамічна фаза тривання неоліту[4].

Приблизно за 300-500 років виготовлення кераміки поширюється територією степової та лісостепової України. Археологи керамічну фазу поділили відповідно на три періоди за особливостями виготовлення виробів з кераміки, їх зовнішнього вигляду та оздоблення (орнаментування): ранній, середній та пізній. Перші згадки про знайдені відбитки тканини на керамічних виробах відносяться до пізнього періоду, фактично це час ранньотрипільських знахідок (Полонська-Василенко, 1974). Вона зауважила: «За неолітичної доби людина опанувала ткацтво. З'явилися перші примітивні верстати, виробляють тканину з вовни, з волокнуватих рослин, спочатку типу рогож, а потім дедалі більше вдосконалені. Відбитки тканин зберігаються на посуді...» [5,с.47].

Матеріальні артефакти неолітичної доби в своєму трансформаційному генезисі, обумовленому подальшим історичним розвитком людини, продовжилися у трипільській культурі. Відкриття феномена трипільської культури на території України належить археологові В.В. Хвойці (1859-1914) [6], який завдяки розкопаному та відповідно класифікованому масиву артефактів довів науковій спільноті існування унікальної матеріальної культури. Її перші знахідки дали можливість серед іншого відзначити наявність відбитків тканини на трипільській кераміці. Слід відзначити, що нині на території України нараховується понад 2100 пам'яток трипільської культури. На початку XX ст. їх було відомо близько 45. Загальновідомо, що з цього числа понад 20 були відкриті В.В. Хвойкою [7].

Дослідженням відбитків тканини трипільської культури в Україні ґрунтовно займалися лише декілька археологів (Новицька, 1948; 1960; Пассек, 1941,1946,1953; Макаревич, 1960), що бачиться окремим сегментом цілісного уявлення про трипільську культуру. Постає закономірне питання, а чому вони з'явилися на днищах і стінках керамічних виробів, які аспекти цих відбитків слід вивчати та узагальнювати результати за відповідними критеріями?

Існує декілька підходів до наукового пояснення відбитків. Так, аналізуючи матеріали розкопок у с. Стіна (Томашпільський район

Вінницької обл.), археолог М.О. Новицька на основі аналізу відбитків лише виокремила наступні види переплетення ниток основи та піткання: власне ткані полотняним і килимовим переплетенням. Останнє виділяється щільно збитим пітканням, характерним для килимів або гобеленів). Окремо відзначила виготовлення тканини шляхом в'язання ниток гачком. Істотне значення має її висновок (за натурною реконструкцією) щодо декорування тканин кольоровими нитками, фарбованими природними барвниками, що в цілому засвідчувало високу техніку ткацтва. [8]. Цілком очевидно, й автор підтримує думку М.О. Новицької, що висока техніка ткацтва безпосередньо пов'язана з подальшим процесом формування моногамної сім'ї, а також розподілом основних трудових обов'язків серед її членів.

Не оминула питання ткацтва трипільського періоду й Т.С. Пассек (1941), приділивши достатньо уваги питанням технологій та обладнання для виготовлення тканин: знахідки прясельць, грузил і відбитків тканого матеріалу на днищах і стінках кераміки[9]. Втім, її уявлення на природу походження відбитків тканини на керамічних виробах бачаться скоріше констатуючими, аж ніяк не евристичними.

Водночас, на думку М.Л. Макаревича (1960) [10] поява відбитків тканини на днищах стала свідченням змін у технології виготовлення керамічних виробів. Гончар за допомогою підстеленої тканини мів змогу повертати сирий виріб, не деформуючи його (очевидно, це був найперший крок до винайдення гончарного круга). Як і М.О. Новицька (1960), М.Л. Макаревич відзначив у відбитках наявність ниток лівого та правого кручення.

Останні дослідження (Косаківський et cetera, 1998), не тільки дають розуміння результатів вивчення тим або іншим археологом матеріалів трипільської культури; вони підкреслюють, що відбитки тканини на трипільській кераміці зустрічаються нечасто. Тканини використовувалися для розміщення на них керамічних виробів ужиткового характеру після зняття їх з гончарного круга. Здебільшого використовували зношені тканини, навіть зшиті з кількох частин, що підтверджує їх практично повне використання у зв'язку з достатньо трудомістким і тривалим у часі (впродовж двох років) процесом їх виготовлення [11].

На жаль, у ході дослідження феномену трипільської культури не знайдено матеріальних решток ткацьких верстатів. Їх відсутність унеможливорює відповідь щодо конструкції ткацького верстата, але більшість дослідників схильється до думки, що трипільські жінки ткали на вертикальних верстатах, підтвердження тому знахідки значної кількості грузил, що натягували нитки основи.

Водночас, ніхто не заперечує, що село – висхідний пункт для європейського середньовіччя, в контексті якого й для українського також. Загальновідомо, що основою феодальної економіки було сільське

поселення, село. Саме працею сільського населення створювала значна частка додаткової вартості для середньовічного феодала. Окрім того, кількість жителів сільських поселень істотно переважала над міськими.

Тому матеріали археологічних розкопок, виявлені в ході дослідження Автуницького комплексу (складався з селища та курганного могильника з трьох насипів, знаходиться в Східному Поліссі), засвідчили достатні підстави, що дозволили в структурі поселення - середньовічного поліського села - виокремити «функціонування об'єктів життєвого, ремісничого та промислового призначення (як виробничих, так і допоміжних), господарського й побутового використання. Про рівень розвитку складного і багатогалузевого господарств свідчать також знайдені знаряддя праці, інструменти» [12].

Традиційними для сільського населення на рубежі X-XI століття бачаться землеробство, скотарство, мисливство, рибальство, бортництво... Характерно, що землеробство не було монокультурним, палеоботанічний аналіз дозволив виділити насіння 6 рослин. Автор публікації припускає, що там могло бути насіння льону або конопель, оскільки село знаходилося на схилі пологої западини лівого берега р. Верпч (басейн Тетерева-Снов). Окрім того, виявлено достатню кількість сушилень достатньо складної конструкції, що також свідчить на користь вирощування конопель або льону та змогу їхнього сушіння після відділення лубу від деревини вимочуванням перед початком технологічної підготовки до прядіння та наступного ткання.

Кілька попередніх висновків стосовно зазначеного вище. По-перше, у господарській діяльності родини виявилось, як бачиться, декілька істотних особливостей: пройшла побутово-функціональна диференціація будівлі житла. Воно перестало мати універсальний характер і почало використовуватися за прямим призначенням. По-друге, виробнича діяльність істотно диференціювалася, оскільки надлишок вироблених речей ставав предметом продажу або обміну. Це, в свою чергу, вело до поглиблення виробничої спеціалізації на рівні родини, більше того - роду. По-третє, пропозиція надлишку вироблених речей неминуче натикалася на конкуренцію, що свідомо чи підсвідомо змушувало виробника виготовляти товар привабливий, прикрашати та декорувати його.

На жаль, сьогодні достатньо важко відтворити цілісну картину феномену ткацтва в контексті соціокультурного розвитку тогочасної людності, оскільки немає достатньої кількості науково вивірених матеріалів археологічного походження, зокрема, тканин з льону чи конопель. Очевидно, це одна з істотних наукових проблем, що потребуватиме свого вирішення в майбутньому за умови достатнього фінансування дослідницької діяльності.

Однак загальний поступ вивчення національної історії є значною мірою процесом об'єктивним. Тож час від часу публікуються результати

дослідження з означеної тематики. Порівняно недавно Н.А. Кругла (2002), залучивши достатньо переконливу джерельну базу, вказала на значний складник ткацтва, зазначивши: «На території України льонарство було відоме ще в II-IV століттях н.е.»[13, с. 39]. При цьому дослідниця зауважила, що вирішальне значення для введення льону в культуру використання мало його волокно. Воно «...має унікальні споживчі та медико-гігієнічні властивості і тому у багатьох випадках ... не може бути замінене ні будь-яким природним, ані хімічним волокном» [14,с.6]. Зрозуміло, що не тільки ці властивості льонового волокна використовувалися, діапазон їхнього використання бачиться значно ширшим. Втім, запропонований дослідницею термін «споживчі властивості»(уточ. авт.), дозволяє достатньо широке його розуміння.

Аналіз показав, що територія Західного Полісся, як і всієї України в цілому, постійно знаходиться в полі посиленої соціальної турбулентності, викликаній змінами в державній приналежності цієї частини українських земель, соціально-політичному устрої, статусові громадянських відносин, до яких додаються періоди воєн та голодоморів. Природно чекати, що потрясіння соціального характеру неминуче впливали на щодення життя поліщуків, змушували їх до прискорених адаптаційних процесів, що неминуче позначалися на традиційному способі життя. Очевидно, що з цих та інших причин спостережено ослаблення міжпоколінної (Кругла, 2001) передачі (трансляції) традиції, що спричинило призабуття або втрату багатьох цінних землеробських навичок, агротехнічних засобів та прийомів переробки сільськогосподарської продукції.

Варто долучитися до підтримки та всі цілої пропаганди, як бачиться, ще одного обґрунтованого твердження Н.А. Круглої: «Звертання до народних традицій, історичних та культурно-побутових надбань пращурів необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій у практиці сьогодення. Від найдавніших часів одним з найважливіших видів господарської діяльності та мистецької культури українців, невід'ємною частиною домашніх занять кожної селянської родини були вирощування й обробка рослинного волокна (льону, конопель) з метою виготовлення з них тканин для одягу та інших потреб» [15].

Слід зазначити, що згадана вище дослідниця порушила лише один аспект – вирощення льону як луб'яної рослини, яка дає волокно з унікальними якостями. На нашу думку, слід принаймні конспективно окреслити бачення загальної проблематики вирощення та перероблення льону. Проблема сировинної бази льонарства окреслена достатньо повно, однак її історичний аналіз тяжіє дискретністю. В історичній традиції має простежуватися розвиток матеріальної бази процесу ткання тканини з льоносировини. Особливе місце має належати дослідженню генезису ткацького верстата з різних частин Полісся, пояснення місцевих

відмінностей як елементу вдосконалення конструкції. Як відомо, впродовж поколінь поліщуки виробили цілісну технологічну схему перероблення вирощеного льону із застосуванням низки спеціальних пристроїв: бетельні, терниці, щітки для чесання, кужелі з веретеном, прядки (з другої половини ХІХ століття), снівниці, спеціальні мотальні пристрої для намотування ниток у човник. Вирішальне значення для закінчення тривалого циклу виготовлення тканини з льону або конопель належало ткацьким верстатам, конструктивні особливості яких в досліджуваному нами періоді мали горизонтальне розміщення робочих частин. Така конструкція бачиться подальшим вдосконаленням ткацького верстата вертикального типу.

Є декілька спеціальних дослідження с питання фарбування лляних ниток і виробів з нього. Окрема частина побуту поліщуків була пов'язана з декоруванням виготовленого полотна та виробів з нього. Тут слід підкреслити, що знову ж таки до середини ХІХ століття використовувалися барвники лише рослинного, тваринного та мінерального походження, що мало принципове значення для натуральності явища.

Технології виготовлення тканини, як і види переплетення ниток основи та підканя безпосередньо пов'язувалися з практичним призначенням виготовленої тканини. В процесі виготовлення відбувалося й декорування тканини як зміною видів переплетення ниток, так і введенням в її полотнище ниток підканя різного кольору.

Означивши контури проблем дослідження феномену ткацтва у його безпосередньому виробничому вимірі, зауважимо, що вони мали як безпосередній, так і опосередкований зв'язок з розвитком суспільства в цілому та його соціокультурним простором.

Література

1. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения / К.Маркс, Ф. Энгельс. В 3-х т. Т. 3. – Москва: Политиздат, 1986. – 639 с.
2. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України / І.С. Винокур, Д.Я. Телегін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 480 с.
3. Пассек Т.С. Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР / Т.С. Пассек, Е.К. Черныш. – Москва, 1963. - 44с.
4. Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья / Т. С. Пасек // МИА. – 1961. – № 84.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н.Д. Полонська-Василенко: У 2-х т. Т. І До середини ХІІ століття. –К: Либідь, 1992. – С. 47.
6. Хвойка В.В. Раскопки в 1901 г. в области Трипольской культуры / В.В. Хвойка // Записки отделения русской и славянской археологии РАО. –

1901. – Т. V. – Вып. 2. Ц С. 12.; Хвойка В.В. Каменный век Среднего Приднепровья / В.В. Хвойка // Труды XI АС. –1901. – Т. I. – 800 с.

7. Козловская В. Б. Светлой памяти В.В. Хвойки / В.Б. Козловская. – Одесса: «Славянская» тип. Е. Хрисогелос, 1917. – 14 с.

8. Новицька М.О. До питання про текстиль Трипільської культури / М.О. Новицька // Археологія. – Т. II. К., 1948 – С. 44-61. Она же. Узорные ткани трипольской культуры (по материалам раскопок у с. Стена) // КСИА. Вып. 10. Изд-во АН УССР. – С. 33-33.

9. Пассек Т.С. Трипільська культура. Науково-популярний нарис / Т.С. Пассек. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941.–57 с.

10. Макаревич М.Л. Исследования в районе с. Стена на среднем Днестре / М.Л. Макаревич // КСИА. Вмп. 10. Изд-во АН УССР. – С. 23-32.

11. Косаківський В.А., Очеретний В.В., Прилипко В.П. Відбитки тканин на кераміці із пізньотрипільського поселення Ялтушків на Поділлі // Подільська старовина: Збірник наукових праць. – Вінниця, 1998. – С. 29-40.

12. Готун Ігор, Володимир Коваленко, Олександр Моця. Середньовічне поліське село (за матеріалами досліджень Автуницького комплексу) / Полісся: мова, культура, історія //Матеріали Міжнародної конференції. – К., ІІ НАН України, 1996. – 467 с. – С. 220-226.; Моця А.П. Автуничі – сельское поселение эпохи Киевской Руси. // Природа. – 1994. – №5. – С. 153.

13. Кругла Н.А. Історія розвитку льонарства в Україні (друга половина ХІХ – ІОС століття):): дис...канд. іст. наук: 07.00.07: / Кругла Наталія Анатоліївна. – К, 2002. – С. 39.

14. Кругла Н.А. Там само. – С. 6.

14. Кругла Н.А. соціально-економічні та історичні особливості становлення українського льонарства / Н.А. Кругла // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. – Вип. №8. – К.: Унісерв, 2001. – С. 52.

Тишук М. Влияние социо-культурной среды на становление и функционирование ткачества

В статье рассмотрена взаимосвязь явлений социокультурной среды Правобережного Полесья со становлением и развитием феномена ткачества на этих территориях. Рассмотрение его в часово-пространственном измерении позволило ретроспективно проследить влияние окружения на развитие культуры и технологии ткачества, а также факторы позитивного и негативного влияния в локальных проявлениях.

Ключевые слова: *социокультурная среда, Полесье, керамика, ткачество, лен, конопля.*

Tischuk M. Influence of социо-культурной environment on becoming and functioning of weaving

In the article intercommunication of the phenomena of социокультурной environment of Right-bank Polesye is considered with becoming and development of the phenomenon of

weaving on these territories. Consideration of him in the sentinel-spatial measuring allowed retrospectively to trace influence of surroundings on development of culture and technology of weaving, and also factors of positive and negative influence in local displays.

Keywords: *Социум – cultural environment, Polesye, ceramics, weaving, flax, hemp.*

УДК 006.4:7.05

Храмова-Баранова О.Л.

ВІД ДИЗАЙНУ КЛЕЙМА І ТОРГОВОЇ МАРКИ ДО СЕРТИФІКАЦІЇ

В статті показано ідею сертифікації і загальне її значення з давніх часів. Здійснено аналіз літературних джерел, в яких підтверджується необхідність клеймування продукції виробником для визначення високої її якості, розробка дизайну естетичного і функціонального знаку та формування законодавчої бази сертифікації. Висвітлено період, коли зародилася найпростіша форма сертифікації і виробник продукції вперше почав стверджувати, що вона відповідає вимогам загальноприйнятого стандарту.

Ключові слова: *сертифікація, клеймо, торгова марка, наука, дизайн.*

Постановка проблеми. В даній статті, на основі аналізу документальних матеріалів та їх узагальнення висвітлюється значення сертифікації від клейма і торгової марки. Здійснено аналіз літературних джерел, в яких підтверджується необхідність клеймування продукції виробником для визначення високої її якості, а також формування законодавчої бази сертифікації. Висвітлено період, коли зародилася найпростіша форма сертифікації і виробник продукції вперше почав стверджувати, що вона відповідає вимогам загальноприйнятого стандарту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у становлення сертифікації в контексті розвитку науки метрології і стандартизації зробили: Г. Паукер, А.Я. Купфер, В.С. Глухов, Д.І. Менделєєв, Г.А. Саранча, М.І. Шаповал та ін. [7-8; 14; 17-18]. В їх ґрунтовних працях можна знайти відомості від виникнення мір, ваги, норм і контролю до опису наукових досліджень і використання результатів цих досліджень на практиці, проводиться філософська основа гуманізації сертифікаційних уявлень у технічній естетиці і аналізується нормативне забезпечення від клейма і торгової марки, але ці матеріали не дають повного уявлення про концепцію формування впливу розвитку сертифікаційних уявлень на підвищення технічної естетики.

Мета статті полягає в тому, щоб показати необхідність аналізу впливу сертифікаційних уявлень на розвиток дизайну, технічної естетики і контролю якості продукції.

Викладення матеріалу. Історичні джерела наводять багато прикладів стародавнього маркування виробів. Наприклад, щоб відрізнити свої речі від чужих, люди винайшли спеціальні знаки – тамги, які